

4. Эко Умберто. Сказать то же самое. Опыт о переводе /Пер. с итал. А.Н. Ковалю. – Спб.: «Симпозиум», 2006. – 574 с.

5. Домашняя страница Умберто Эко. – Режим доступа: <http://www.eco.com.it>. – Заголовок с экрана.

SUMMARY

We have made an attempt to define the term «Open Work», to prove its polysemantic meaning. The author concludes that there exist at least two meanings of the term, that is why it is proposed to use a new term «allotext» to stress the difference between them.

Лідія Романенко

МОДЕЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ У ТВОРЧОСТІ

В.ГЖИЦЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «КАРМАЛЮК»)

У статті подаються біографічні відомості маловідомого українського письменника, який своєю творчістю продовжив традиції національного історичного роману. Естетичні принципи Володимира Гжицького формувалися під впливом плужан. Тому у творах раннього періоду, зокрема романі «Кармалюк», деякою мірою простежуються програмні вимоги, визначені літературним угрупованням «Плуг». В.Гжицький виступає в оборону права українців на самоідентичність, розвиток мови, демократичних суспільних традицій.

Ім'я Володимира Гжицького (1895 – 1973) навряд чи про щось говорить сучасному читачеві, а мистецький доробок письменника ще недостатньо осмислений критикою. Однак можна твердити, що творчість письменника – одне з помітних явищ в історії української літератури.

Народився Володимир Зенонович Гжицький 15 жовтня 1895 року в Острівці на Галичині. Учився у Тернопільській гімназії, де українську мову викладав поет Василь Пачовський. Він познайомив майбутнього письменника з творчістю І.Франка, котрий вплинув на його становлення, як поета і особистості.

Війна 1914 року зруйнувала плани на майбутнє. Довелося кинути гімназію і закінчити її лише 1917 року.

Буремні роки революції і громадянської війни залишили свій відбиток на життєвому шляху Володимира Зеноновича. Навчався в офіцерській школі в Єгендорфі, потім – у Кам'янці-Струмиловій. Під час бою перейшов Збруч, і згодом дібрався до радянського Харкова. Там завзято працював, не відмовляючись від роботи кур'єра, розносника газет, робітника у млині; потім вступив навчатися до інституту лісництва. Любов до природи втілилася у його творах, де він майстерно змальовував красу рідної Галичини.

Любов до літератури і прагнення творчо працювати привели його на вечірку літературної організації «Плуг», членом і активним діячем якої він згодом став. До цієї організації ще входили С. Пилипенко (голова та ініціатор створення), А. Головка, А. Панів, І. Сенченко, Г. Епик, П. Панч, Д. Гуменна та ін. письменник точно прямував за правилами, встановленими літературним угрупованням, і свій роман написав, керуючись ними. Ці правила були проголошені плужанами 3 квітня 1922 року у «Платформі ідеологічній і художній»: «...революційно-селянська творчість плужна має бути скерована насамперед на організацію психіки й свідомості широких селянських мас і сільської інтелігенції в дусі пролетарської революції». Також конкретизувалися і шляхи досягнення цієї мети: «...революційно-селянські митці, йдучи в ногу із пролетарськими, братимуть матеріал для своєї творчості із сучасної дійсності і побуту часів революції, а також революційну романтику життя й боротьби трудящих мас, переважно селянських, у минулому і його долю в майбутньому...» [2, с. 90].

1924 року видав друком свою першу поетичну збірку «Трембітні тони», у якій висловив свою тугу за під'яремною Галичиною. Далі спробував себе у драматургії, і 1925 року написав п'єсу «По зорі», яка стала першою українською радянською п'єсою, що йшла в Харківському театрі юного глядача.

Робота в літературній організації «Західна Україна», до якої входили західноукраїнські письменники, що жили на території Радянської України (Мирослав Ірчан, Дмитро Загул, Василь Бобринський та інші) та підтримували зв'язок із побратимами за Збручем – Ярославом Галаном, Петром Козланюком, Степаном Тудором – стала причиною забуття, у яке потрапила творчість Володимира Гжицького та його переслідування радянською владою. У зв'язку з цим його творчий доробок був недоступний читачеві. На IV з'їзді письменників (1959) і III пленумі правління СПУ (1960), які стали прикметним поворотом до відновлення національних джерел, заблокованих у попередні століття, а також було повернуто читачеві значну частину художньої спадщини репресованих письменників, серед яких був і В. З. Гжицький.

Лише з 1956 року його твори почали друкуватися: збірка оповідань «Повернення»; далі – 1960 року – роман «У світ широкий», 1963 – роман «Великі надії» та повість «Пустинний берег» – про галицьку дійсність напередодні і в період першої світової війни, а 1962 року вийшли друком два твори історичної тематики «Опришки» та «Кармалюк».

На кінець 60-х років ХХ століття у літературному процесі було помітно чимало ознак характерної тенденції, яка охоплювала фактично всі жанри літератури. Йдеться про загальнолітературний інтерес до проблем історичної пам'яті, зв'язку часів, наступності поколінь, національних традицій і святощів, «коріння й витоків». Безумовно, цей інтерес мав свою

соціально-психологічну й естетичну зумовленість, література передовсім виступила проти явищ, що супроводжували НТР, – національно-духовної нівеляції людини і стандартизації особистості, захоплення ширвжитковою, масовою культурою, технократичних, нігілістичних настроїв, безпам'ятства і бездуховності. У загальному літературному процесі все це трансформувалось у різке пожвавлення історичного та історико-біографічного підвидів роману, виникненням різних форм зв'язку часів. Суспільна атмосфера тоталітаризму згубно позначилася на загальному стані літератури, інтенсивності її руху, кількості й різноманітності її звершень. Тому 60-ті роки ХХ століття у літературі, крім появи нових творів, відзначилися надолуженням втраченого. Саме завдяки цим змінам було надруковано забуті твори зі славного минулого України репресованого українського письменника В.Гжицького – «Опришки» та «Кармалюк».

Пройшовши складний життєвий шлях, шлях бурхливої діяльності і забуття, В. Гжицький помер 19 грудня 1973 року і похований у Львові.

Основним об'єктом художніх пошуків історичних белетристів ще початку ХХ століття була героїчна доба козаччини. Із цього приводу О. Мишанич зауважує: «Кожен письменник по-своєму опрацьовував козацьку тему. Попри твори першорядної величини з'явилося чимало й таких, які не стали класикою, забулися... Між ними є твори гостро проблемні, з живим відчуттям сучасності, публіцистичні, а є й більш приземлені, міфологізовані. Бачимо у всіх мозаїку козаччини – від побутових деталей до героїзму, від суворої дійсності до фаталізму. Читача приваблюють ці колоритні образи й характери, разом з ними він мандрує через століття... журиться долею України, вірить у її майбуття» [3, с. 135]. Багато в чому це стосується й історичних творів В. Гжицького – повісті

«Опришки» та роману «Кармалюк». Р. Лубківський зазначає, що «белетризована хроніка» (так визначається жанр твору) про Кармалюка, на відміну від романтичних «Опришків», «писалася з суворим урахуванням документального матеріалу, причому іноді явно тенденційного» [1, с. 460]. Деякою мірою можна погодитися із цим висновком, бо в романі відсутній «наліт» казковості, романтичності, притаманний твору М. Старицького. Проте не можна стверджувати, що образ, виписаний у художньому творі, може повністю відповідати історичному. Слід звертати увагу й на те, коли і в яких умовах написано твір. Отже, на нашу думку, про «документальність» образу не може йти мова. Оминаючи второвані літературні шляхи, В. Гжицький представляє власну концепцію, своє розуміння постаті Кармалюка.

Конфлікт у творі ґрунтується на протистоянні характерів, а не на зіткненні ідей. Автор-оповідач часто виконує роль дослідника, займаючи, коли це треба, позицію історика чи політика. Колізія, що виростає з побутових стосунків між панами та Кармалюком, набуває значної національної, соціальної гостроти ще й тому, що від природи Устим – добрий і гуманний, «бо й сам душу має». Боротьба за себе, своє родинне щастя переростає на борню «за всіх». Кармалюк із часом усвідомлює себе сином усього розрізненого «загребущими сусідами» українського народу, що над величним Дніпром, на Поділлі, і в Карпатах стогнав під панським ярмом.

Епоха зображується В. Гжицьким у «Кармалюкові» досить вдало. «Суміжні» історичні події (війна з Наполеоном 1812 року, польське повстання 1830 – 1831 рр.) лише згадуються, хоча й мають певний вплив на долю головного героя. Проте більшу увагу автор приділяє показові нестерпного становища селян-кріпаків у першій половині XIX століття,

сваволі шляхти, страхіть солдатчини та наростання народного спротиву. Ці соціальні явища висвітлюються глибоко й усебічно. Місцем дії є головним чином Поділля. Значно пунктирніше відтворено період, пов'язаний із засланням Кармалюка. Очевидно, це пояснюється недостатньою обізнаністю західноукраїнського автора з географічними та етнічними реаліями Росії.

Б. Реізов, один з дослідників творчості В. Скотта, торкаючись питання поетики історичного роману, наголошує на чималому значенні в побудові твору розлого виписаної історичної події: «Для того, щоб пояснити будь-яку, навіть другорядну історичну подію, слід зібрати жмут ниток, що її складають, поєднати зусилля цілої юрби персонажів... Історична подія готується тривалий час, і герой може багато що пережити, поки визріє повстання, розв'яжеться конфлікт між королями або в бою загине держава» [5, с. 450 - 451]. У «Кармалюкові» такого кшталту «подією» є зображення того, як у народі зароджується вибух виправданої життям ворожості до національного уярмлення, що досягло вже найвищої точки. В.Гжицький не раз заакцентує закономірність і неминучість національно-визвольного повстання. Ця обставина різнопланово вмотивовується письменником через відтворення зрушень у свідомості головного героя, змалюванні його поведінки, вчинків тощо: «Тільки бунти, повстання! Другого виходу нема, більше ніщо не допоможе... Гуртом треба підніматися. А зброя – це коси, вила, сокири, списи. Все, що під руку попаде. Гайдамаки з чим ішли?» [1, с. 297 - 298].

Спираючись на історичні й фольклорні джерела, В. Гжицький наголошує як на національному, так і на соціальному підґрунті народного спротиву. Нестерпне соціальне гноблення дає право Кармалюкові заявити, що життя подільського селянина – справжнє пекло. Не випадково герой

доходить висновку: «...Панів треба нищити поголовно, якої б вони віри не були: польських, російський і таки наших, українських. Усі вони однакові. Треба пускати з димом їхні оселі, а їх самих геть виганяти з нашої землі...» [1, с. 346].

У своєму романі Гжицький не вдається до детальних описів подій у тогочасній Україні, а сконцентровує основну увагу на аналізові тих чинників, що викликали протест народу й призвели до збройного повстання. Це повстання розгорталося під гаслами славетних народних месників-гайдамаків Максима Залізняка та Івана Гонти, які були взірцем для Кармалюка: «Народжувалась нова Коліївщина, несучи жах і неспокій пихатому панству, зайдам, що прийшли на землю тих, що споконвіку ту землю орали і засівали, що з тієї землі жили самі і мусили годувати паразитів. Не милували і своїх глитаїв. Йшла ця боротьба під гаслами Кармалюка: палити панів і багатіїв, забирати у них награване, панське добро роздавати бідним, бо ж воно таки їхнє, надбане селянськими мозолистими руками, у кінцевому ж висліді – знищити кріпацтво» [1, с. 328]. Із авторських коментарів дізнаємося, що подільські хлопці називали свого отамана Головачем. У народі так само іменували Олексу Довбуша. Отже, це – одне зі свідчень спорідненості мети боротьби подільських месників і карпатських опришків, продовження національно-визвольних змагань, розпочатих ще козацтвом. Головний герой роману неодноразово підкреслює спільність своїх прагнень із устремліннями попередників: «...там, за Збручем, жив і воював з панством славний отаман повстанців Довбуш. Вони опришками себе називали. Так ось, Довбуш із своїм загоном нападав на панські двори, на корчми, на багатіїв, забирав у них гроші і золото, зброю, а самих панів карав, декотрих вішав і стріляв. Гроші роздавав бідним. І я так хочу робити...» [1, с. 309].

Наскрізним образом історичної прози В. Гжицького є величний образ України в розвитку її історичної долі від минулого до сьогодення. Стиль Гжицького заакцентовано реалістичний. Лише іноді помітні в романі неоромантичні оздобы, особливо коли автор вдається до аналізу українського національного характеру. На загал же, спостерігаємо тут напружено-уважне трактування персонажів (Устим Кармалюк, Марина, Уляна та інші), зумовлене усвідомленням катастрофічного становища великої волелюбної нації.

Діяльності Кармалюка – месника за людські кривди, народного заступника – у романі приділяється найбільше уваги. В еволюції образу Кармалюка неабияку роль відіграє портретна характеристика. Спочатку автор показує маленького хлопчика, вже звиклого до важкої праці. Зміни в настроях Кармалюка, його рішення вдатися до збройного опору також передаються через описи зовнішності й поведінки героя. На початку це ще дитина, в очах якої горить вогонь помсти, хоч пані Розалія вже тоді відчуває загрозу («Приглядайтеся до цього вовченяти. З його очей недобрим світить...»). На відміну від інших письменників (М. Старицький, С. Васильченко, В. Кучер), В. Гжицький не вдається до детальних пояснень змін у зовнішньому вигляді Кармалюка, а лише побіжно констатує це (Старицькому, скажімо, така деталізація дозволяла зайвий раз інтригувати читача, надаючи розповіді пригодницького характеру). Розчарування в задумах, душевна надломленість, втома позначилися знову ж таки на зовнішності героя: «Перед судом Кармалюка не можна було упізнати. Він схуд, змарнів. На всій його могутній постаті роки і справді поставили своє тавро: спина зігнулась, буйна голова похилилась, невидима ткаля часу заклала в його волосся основу із срібних ниток» [1, с. 432].

Естетичний ідеал, як відомо, є художнім уявленням про бажане або необхідне, радше, відтворення прекрасного як необхідного. У письменстві – художній світ, що формується в творі із співвідношення життя, яким воно є і яким воно мусить бути в уяві автора. Очолене Кармалюком народно-визвольне повстання, властиво, його кінцева мета, постає в художній візії В. Гжицького саме як ідеальне майбуття. Окрім того, письменник утверджує сталі ознаки українського ідеалу особистості – патріотизм, гуманізм, добротність, відразу до «ненатуральних форм» (І. Нечуй-Левицький).

Образ ватажка прозаїк розгортає в двох напрямках: у глибоких психологічних станах (роздуми, міркування) та в рухових, дійових ситуаціях. Оскільки роман представляє майже завершену біографію героя, то часом за рахунок психологічної глибини автор показує активність дії персонажа. Кармалюк у романі В. Гжицького – одна з моделей національного характеру. Останній потлумачується в літературознавстві як «...образ із виразними етноментальними рисами, з притаманною йому моделлю світоуявлення, історичною пам'яттю, відповідною шкалою цінностей, унікальним світовідчуттям, генетичним кодом, специфічним способом мислення, які сформувалися з урахуванням своєрідності території, мови, побуту, звичаїв і традицій, під впливом економічного й культурного розвитку» [4, с. 13]. У постаті Кармалюка романіст закумуляує високу моральність нашого народу, демократизм суспільних стосунків, засади християнства в світогляді. В. Гжицький виступає в оборону права українців на самоідентичність, розвиток мови, демократичних суспільних традицій. Це надає його романові особливої актуальності нині.

Твори на історичну тематику, як відомо, мають свої сильні й слабкі сторони, вразливі місця. Усе залежить від громадянської позиції письменника, від того, що він хоче екстраполювати з минулого в сучасне, відповіді на які суспільні проблеми шукає в минулому історичному досвіді. У період становлення незалежної держави художні твори національно-визвольної проблематики стають особливо актуальними. Вони відіграють велику виховну роль, сприяють популяризації героїчної української історії з-поміж широкого загалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гжицький В. З. Опришки. Кармалюк. – Львів: Каменяр, 1971. – 465 с.
2. Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн. Кн. 1: 1910 – 1930-ті роки. Навч. посібник/ За ред. В.Г.Дончика. – К.: Либідь, 1994. – 784 с., с. 90.
3. Мишанич О. В. «Слава не вмре, не поляже»// Повернення. – К.: АТ «Обереги», 1997. – 214 с.
4. Працьовитий В. С. Національний характер в українській драматургії 20-х – початку 30-х років ХХ століття. 2-е, допов. вид. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 300 с.
5. Реизов Б. Г. Творчество Вальтера Скотта. – М. – Ленинград: Худ. литература, 1965. – 498 с.

SUMMARY

Certain bibliographic aspects of little known Ukrainian writer, who had continued some traditions of national hystorical novel by his works, are presented in the article. Esthetic principles of Vladimir Gjickij were forming under the influence of ploughers. So in some way the programme demands,

which are underlined by literature union «Plough», observe in the works of early period (in «Karmaluk» novel especially). V.Gjickiy encouragements the development of language, democratic society traditions of ukrainians.

Ольга Сучкова

УКРАЇНСЬКА ДРАМАТУРГІЯ 40-50-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ

У статті подано огляд української драматургії повоєнного періоду. Розглядаються причини, що стали на заваді розвитку цього жанру; шляхи подолання проблем сценічного втілення. Подано загальну характеристику найпопулярніших драм 40-50-х років ХХ століття (психологічна драма Ю.Яновського «Дочка прокурора» та комедія В.Минка «Не називаючи прізвищ»).

Українська драматургія повоєнного періоду певний час перебувала у кризі, яка пояснюється кількома причинами. Одна з них – відсутність тем та проблем, які могли б стати основою для написання нового твору. Дія Тодорівна Вакуленко у своєму дослідженні зазначає: «Важко давався драматургам перехід від війни, яка ще бовваніла згарищами, боліла незагоєними ранами, незабутніми трагедіями, – до зображення мирного життя. Це був період покvapливих шукань тем, образів, проблем і фактів. Не зразу вдалося знайти вірний тон: події, характери, емоційні зіткання здавалися дрібнішими від тих, які поставали з минулого» [3, с. 12].

Та найголовнішим було те, що розвиток драматургії, театру та інших видів мистецтва постійно регулювався керівними постановами партії, які не давали українській нації жодної можливості для розвитку. Було заборонено «будити національну свідомість», хоча це і дозволялося у роки війни. Так, наприклад, газета Першого Українського фронту виходила українською мовою, поруч з орденами Суворова, Кутузова, Нахімова був встановлений орден Богдана Хмельницького, а у 1944 році у журналі «Українська література» була опублікована драматична поема «Ярослав Мудрий» І. Кочерги, що закликала до об'єднання слов'янських